

3. PREFIXÁLNÍ DERIVACE A JEJÍ VYMEZENÍ VŮČI KOMPOZICI

Prefixace byla ve španělské lingvistice tradičně považována za jeden z druhů kompozice a samotné předpony za předložky nebo příslovce. Minimálně od devadesátých let minulého století však již mezi španělskými morfology začíná zřetelně převažovat názor, že toto pojetí je nadále neudržitelné a že by prefixace měla náležet mezi derivační postupy, což konečně ve své poslední oficiální gramatice (NGLE, 2009) zohlednila i RAE. Hranice mezi kompozicí a derivací ovšem v případě prefixace rozhodně není neprostupná, o čemž svědčí nejen nově ustanovená skupina tzv. adjektivních předpon, považovaných dříve za prefixoidy či slovotvorné základy a tvořících dnes vlastní přechodovou zónu mezi derivačními a lexikálními morfémy, nýbrž i (kvazi)prepozicionální funkce některých původem předložkových prefixů (*anti-*, *pro-*), jež do určité míry relativizuje i hranici mezi lexikální morfologií a syntaxí. Těmto i dalším problémům se budeme podrobně věnovat hned po úvodní charakteristice prefixace a nezbytné analýze hlavních klasifikačních kritérií.

3.1 Charakteristika prefixace

NGLE (2009: 663) definuje prefixy vlastně jen z pozičního hlediska jako morfémy, jež „vždy předcházejí lexikální bázi, s níž se kombinují“¹. To je samozřejmě základní rys, který uvádějí všechny dostupné zdroje, ale v této definici je

1 „Los prefijos preceden siempre a la base léxica con la que se combinan...“

3. Prefixální derivace a její vymezení vůči kompozici

pro nás obzvláště důležité slovo *vždy*. Jak totiž uvidíme v kapitole o kompozici (kap. 6), výhradní antepozice prefixů umožňuje separovat skutečné předpony od afixoidů, které se objevují jak v počáteční, tak v koncové pozici slova (např. *anglófilo – filólogo – logopeda*). Další vlastností, jíž se prefixy liší především od sufixů, je jejich nepřívzvučný charakter a s ním související okolnost, že připojení předpony nikdy nemění místo přízvuku odvozeného slova (NGLE, 2009: 673), což podle španělských akademiků svědčí o jisté fonologické nezávislosti předpon. K významovému obsahu prefixů se NGLE (2009) nijak nevyjadřuje, pokud ovšem nepočítáme již citovanou vágní zmínku o „informacích různého druhu“, jež se vztahuje k afixům obecně (viz NGLE, 2009: 22).

Varela Ortega a Martín García (1999: 4995) v *GDLE* také charakterizují prefix jako morfém, který stojí na počátku slova; výlučnost této pozice je však zdůrazněna až v podkapitole věnované rozlišení prefixů a prefixoidů (*Ibid.*: 4997). Důležitá je rovněž informace, že předpona na rozdíl od přípony „není obvykle jádrem morfologické konstrukce, nýbrž doplňkem tohoto jádra“². To mimo jiné znamená, že prefixy nelze třídit podle kategoriálního hlediska, které je pro klasifikaci sufixů naopak kritériem základním. Předpony však jádro odvozeného slova netvoří ani sémanticky a slouží pouze k modifikaci významu lexikální báze (*Ibid.*: 4998). V *GDLE* je konečně zmíněna i fonologická nezávislost prefixu na lexikální bázi (*Ibid.*: 5007), o níž v kontrastu k sufixaci hovořil již Lang (1992: 220) a později také Almela Pérez (1999: 50). Množství odkazů v tomto odstavci výmluvně ukazuje, že o souvislejší charakteristice prefixace se dá v citované gramatice (ostatně stejně jako v *NGLE*) mluvit jen stěží, což ve srovnání se staršími pracemi představuje spíše krok zpět.

Ačkoliv téměř všechny naše zdroje klasifikují prefixy podle významového hlediska (předpony vyjadřující místo, čas, množství atd.), o vlastní sémantické povaze předpon se v nich téměř nepíše. Někteří autoři tento aspekt prefixace zcela opomíjejí (Alvar Ezquerro, 1993; Miranda, 1994; NGLE, 2009), další (např. Seco, M., 1980; Varela Ortega – Martín García, 1999; Varela Ortega, 2005; Felú Arquiola, 2009) se omezují na konstatování, že předpony základní význam slova nevyjadřují, ale pouze jej modifikují. Jen Lang (1992: 220) navíc uvádí, že na rozdíl od sufixace existuje mezi významovým obsahem prefixu a slovního základu jasná hranice a daleko menší propojení,

2 „Contrariamente al sufijo, el prefijo no es, por lo común, núcleo de la construcción morfológica, sino adyunto al núcleo...” (Varela Ortega – Martín García, 1999: 4996)

jež se v pravopisu odráží ve formě občasného grafického oddělení předpony od báze, ke kterému u sufixace nikdy nedochází. Předpony podle něj také vykazují větší tendenci k monosémičnosti nežli přípony. Tím je však otázka významu prefixálních morfémů, alespoň v rámci naší bibliografie, vyčerpána. Další související informace se již týkají přímo konkrétních kategorií prefixů a jejich možné polysémie, popř. ještě významových rysů lexikální báze ovlivňujících selekci některých předpon.

Jako poslední definiční charakteristiku, která až na výjimky (Varela Ortega, 2005) bývá zmiňována jen ve starší literatuře (Lang, 1992; Miranda, 1994; Almela Pérez, 1999), musíme uvést zachování slovního druhu výrazů odvozených předponami. Prefixace je sice v zásadě homogenním typem derivace, avšak prokazatelná rekatégorizační funkce předpon *anti-*, *pro-* a některých kvantifikátorů tímto dogmatem již do značné míry otřásla³. Alternativním vysvětlením tohoto fenoménu se budeme věnovat později (viz podkap. 3.3.1.2).

3.2 Klasifikace prefixů

Jak jsme předeslali výše, základní kritérium, podle něhož jsou španělské prefixy klasifikovány už od osmdesátých let, je hledisko sémantické. Manuel Seco (1980) ve své gramatice ještě rozlišuje jen dvě skupiny afixů (*apreciativos y significativos*, tj. *apreciativní* a „významové“), ale Lang (1992) a Miranda (1994) již předpony dělí podle významu do pěti kategorií (1. negační; 2. místní; 3. časové; 4. množství nebo velikosti; 5. intenzifikační). V průběhu devadesátých let docházelo k dalšímu zpřesňování této klasifikace, což se projevilo dramatickým nárůstem počtu uváděných tříd: u Bajo Pérez (1997) již nacházíme 11 skupin prefixů a v *GDLE* (Varela Ortega – Martín García, 1999) dokonce 18, pokud počítáme i všechny podskupiny. V *NGLE* (2009: 670) odpovídají základní kategorie prefixů až na novou skupinu předpon vyjadřujících kladný nebo záporný postoj klasifikaci uvedené v *GDLE* a podle sémantického kritéria je zde strukturována téměř celá (a na rozdíl od sufixace také jediná) kapitola o prefixaci. Totéž lze říci i o nedávno vydané práci Carmen Aguirre (2013).

3 Viz např. Bajo Pérez (1997: 13), Pena (1999: 4333) a *NGLE* (2009: 726–727).

3. Prefixální derivate a její vymezení vůči kompozici

Klasifikace prefixů Varely Ortegy a Martín Garcí (1999: 5011–5036) je do dnes považována za nejdetailnější a nejpropracovanější⁴, což ale nemusí nutně znamenat jen pozitiva. Montero Curiel (1999: 194) a Rodríguez Ponce (2002: 41) správně poukázaly na to, že některé sémantické odstíny jsou jen těžko rozlišitelné a závisejí na významu základového slova, takže je nelze připsat výlučně předponám⁵.

Ke starší sémantické klasifikaci afixů na hodnotící a „významové“ (viz Seco, M., 1980: 187–193) se ve své monografii vrací již zmíněná Rodríguez Ponce (2002), která apreciativní prefixy dále dělí na: 1) augmentativní; a 2) deminutivní. Toto členění se ve španělské odborné literatuře vyskytuje jen sporadicky, ale pro naše téma není zcela bezvýznamné. Pokud totiž někteří lingvisté pochybují o slovtvorné funkci apreciativních přípon, které Bajo Pérez (1997: 36) výstižně nazvala *sufijos potestativos*, pak stejný problém představují i apreciativní předpony, jejichž užití v užším slova smyslu také nevede ke vzniku nových slov s pojmenovávací funkcí (např. *super/extra/ultrahidratante*). Vzhledem k tomu, že v případě prefixace není otázka vymezení vůči flexi aktuální, nemusíme se jí, na rozdíl od sufixace, v této kapitole dále zabývat.

Nestandardním způsobem, ale rovněž z významového hlediska, třídí předpony Rainer (1993), který pojednává všechny derivační morfémy s podobným významem (tj. prefixy i sufixy) vždy v rámci jedné kapitoly. Almela Pérez (1999) naopak sémantickou klasifikaci nepoužívá vůbec a významy jednotlivých předpon uvádí ve svých tabulkách u každého afixu zvlášť.

Jak uvidíme později, tradiční dělení prefixů do významových tříd je velmi důležité, neboť představuje klíč k objasnění toho, proč se některým elementům lexikálního původu podařilo statut prefixu ve španělštině získat, zatímco jiné, z více hledisek srovnatelné morfémy jsou dodnes považovány za komponenty složených slov.

4 V souhrnném schématu, které uvádí Rodríguez Ponce (2002: 41), má tato klasifikace následující podobu:

- A) Locacionales y comitivos: 1. Posición (*post, intra*); 2. Dirección-meta (*a-/ad*); 3. Procedencia (*ab, ex*);
- B) Temporales: 1. Anterioridad (*ante, pre*); 2. Posterioridad (*post*);
- C) Negativos: 1. Oposición (*anti, contra*); 2. Contradicción (*no*); 3. Contrariedad (*a, des, in*); 4. Privación (*a, des, in*);
- D) Gradativos: 1. Tamaño y cantidad (*hiper, maxi*); 2. Cualidad (*super, ultra*);
- E) Aspectuales-diatéticos: 1. Reversión (*des*); 2. Iteración (*re, sobre*); 3. Causatividad (*en*); 4. Reflexividad (*auto*);
- F) Modificadores: 1. Cuantificadores (*mono, bi*); 2. De modo o manera (*mal, bien*); 3. Calificativos (*seudo, neo*).

5 Určité prefixy se v důsledku toho objevují ve více podkategoriích (např. *a, des* nebo *in*).

Velmi kontroverzní je naproti tomu klasifikace předpon dle jejich syntaktické funkce, kterou lze nalézt v posledních dvou gramatikách vydaných RAE (*GDLE*, 1999 a *NGLE*, 2009). Starší práce syntaktický aspekt prefixace téměř nezmiňují⁶ a Almela Pérez (1999: 52 a 56) dokonce jakékoli propojení syntaxe a prefixace přímo popírá s poukazem na to, že mechanismus tzv. *adice* (zahrnující podle něj všechny tradiční slovtvorné postupy) spočívá výhradně v sémantické modifikaci lexikální báze. Připisovat předponám stejnou funkci jako např. předložkám, a to i v případě jejich identické formy a významu, je tudíž mylné. Předložka slouží k vyjádření vztahu subordinace, což je syntaktická funkce, kdežto předpona pouze mění význam odvozeného slova a není sémanticky ani syntakticky autonomním elementem.

Varela Ortega a Martín García (1999: 4999–5002) navzdory tomu v podkapitole nazvané zcela jednoznačně *Sintaxis* rozlišují následující tři funkce předpon: 1) předložkovou; 2) adverbialní; a 3) adjektivní a kvantifikační. Je však nutno podotknout, že to, co má být syntaktickými funkcemi, představuje ve skutečnosti slovní druhy jednotek odpovídajících prefixu v parafrázi odvozeného výrazu. Problémem této klasifikace tak není pouze neoddělitelnost původu, významu a funkce jednotlivých předpon, ale hlavně její proklamovaný syntaktický základ.

V *NGLE* (2009: 668) snad i proto zmíněné kritérium již není přímo spojováno se syntaxí a hovoří se pouze o „slovním druhu, jemuž se [prefixy] podobají“⁷. Výsledné skupiny předpon jsou pak samozřejmě stejné jako v *GDLE* (1. adjektivní; 2. adverbialní; 3. předložkové).

V téže gramatice (*NGLE*, 2009: 669–670) se ale vůbec poprvé objevuje mnohem problematičtější klasifikace. V závislosti na možné grafické separaci jsou tu španělské předpony nově rozděleny na odlučitelné a neodlučitelné (*prefijos separables e inseparables*). K neudržitelnosti tohoto konceptu se ještě vrátíme v souvislosti se slovtvornou funkcí předložky *sin* (podkap. 3.3.1.1).

Pozorný čtenář si jistě povšiml, že jsme zatím vůbec nezmínili kategoriální hledisko, podle něhož jsou ve španělských gramatikách a pojednáních o slovtvorbě primárně klasifikovány sufixy (např. nominální, adjektivní, adnominální, adadjektivní atd.). Předpony však na rozdíl od přípon netvoří jádro odvozeného výrazu, neurčují jeho slovní druh a většinou je lze kombinovat

6 Výjimkou je gramatika Menéndeze Pidala ([1904] 1918: 182), v níž jsou prefixy také klasifikovány podle své funkce („según el oficio del prefijo“) na předložkové a adverbialní.

7 „La clase de palabras a la que se asimilan [los prefijos].“

3. Prefixální derivate a její vymezení vůči kompozici

s lexikálními bázemi různých kategorií⁸, takže tato informace není v případě prefixace příliš relevantní a můžeme ji považovat nanejvýš za doplňkovou⁹.

3.3 Delimitace prefixace a kompozice

3.3.1 Prefixy a předložky

Ve vůbec první španělské gramatice (Nebrija [1492] 1989: 207) se její autor zmiňuje o prefixech v kapitole XV *De la preposición*. Nebrija rozlišuje autonomní užití předložek (*por aiuntamiento*) od jejich prefixální funkce (*por composición*), v níž je považuje za komponenty složenin, jak také zřetelně vyplývá z posledně uvedeného termínu. Zde leží nejen základ tradičního španělského pojetí prefixace jako kompozice, nýbrž také identifikace předpon s předložkami, která je patrná ještě v předposlední a neoficiální akademické gramatice (*Esbozo*, 1973: 170). Není bez zajímavosti, že Nebrija vedle prefixů, jež ve španělštině existují i jako předložky, hovoří rovněž o „některých předložkách, které se vyskytují pouze ve složeninách“¹⁰ (Nebrija [1492] 1989: 208), konkrétně *des-* a *re-*¹¹. Aspektuálnímu prefixu *re-* ovšem žádná předložka neodpovídala už v latině, z čehož lze soudit, že španělský učenec používá termín *preposición* jednoduše pro všechny prefixy bez ohledu na jejich původ a sémantickou funkci.

Bylo by však omylem toto tradiční ztotožňování předpon a předložek považovat za španělské specifikum, neboť jeho původ lze nalézt již ve starých řeckých a latinských gramatikách, z nichž vycházel i Nebrija. Ještě koncem 19. století ostatně zařadil prefixaci do oblasti kompozice rovněž významný francouzský jazykovědec Arsène Darmesteter ([1875] 1894), na nějž při popisu slovtvorných mechanismů prokazatelně navázal i otec moderní španělské morfologie Ramón Menéndez Pidal¹² a později zastánci transformační gramatiky. Jedná

8 Varela Ortega a Martín García (1999: 4996) používají v této souvislosti termín *interkategoriální prefixy*.

9 Viz např. souhrnné tabulky prefixů u Mirandy (1994) a Almely Péreze (1999).

10 „Ai algunas preposiciones que nunca se hallan sino en composición...”

11 Nebrija na tomto místě překvapivě uvádí ještě prefix *con-*, který ve španělštině existuje i jako předložka. Příčinou tohoto omylu je zřejmě zvolený příklad *concordar* ‚shodovat se‘, v němž nesamostatný a dnes morfologicky neanalyzovatelný segment představuje naopak *-cordar*, který však nacházíme i v dalších zdánlivě odvozených slovesech (*recordar* ‚připomínat, vzpomínat si‘, *acordar* ‚dohodnout‘).

12 O Darmesteterově vlivu na Menéndeze Pidalu se zmíníme ještě v kapitole o parasyntéze (viz kap. 5).

se tedy spíše o tradici obecně románskou, která se však díky konzervativnímu přístupu RAE udržela ve Španělsku déle než např. ve Francii.

Přestože cílem této práce v žádném případě není srovnávat české a španělské pojetí slovtvorných postupů a v našich úvahách se snažíme pokud možno vycházet ze španělské tradice a terminologie, v tomto případě si dovolíme udělat malou výjimku. Stačí se totiž podívat do akademické *Mluvnice češtiny 1* (ČSAV, 1986: 313), v níž jsou domácí předpony, chápané jako derivační morfémy, rozděleny na pravé (nepředložkové) a nepravé (předložkové), a ihned je zřejmé, že španělská perspektiva je přesně obrácená. V *Esbozo* (1973: 170) se prefixace nachází v podkapitole 2.1.4 *Composición* a rozlišují se zde naopak pravé a nepravé *předložky* (např. *con-* vs. *hiper-*). Nejpozději v devadesátých letech však i ve španělské morfologii došlo k významnému posunu, takže prefixace figuruje v posledních dvou gramatikách vydaných RAE také jako způsob odvozování slov. Četné odkazy na výše zmíněnou tradici a další nepřehlédnutelné náznaky ambivalentního postoje nicméně svědčí o tom, že někteří významní španělští lingvisté (např. Varela Ortega a Martín García) nejsou dodnes o derivační funkci předpon zcela přesvědčeni.

Bez ohledu na místní tradice a rozdíly je nesporné, že alespoň v některých případech nejsou úvahy o možném užití předložek v kompozitech bezpředmětné. Např. ve slovech *antecámara* ‚předsín, předpokoj‘ a *sinvergüenza* ‚neстыda, sprosták‘ lze na základě formální analýzy snadno identifikovat domácí prefixy *ante-* a *sin-*, ale ze sémantického hlediska se zde role prefixu neomezuje jen na modifikaci základového slova, nýbrž stejně jako standardní předložka vyjadřuje vztah mezi dvěma podstatnými jmény, z nichž první je implicitní¹³. Tato charakteristika nás přivádí ke klasifikaci složenin na endocentrické a exocentrické, která závisí právě na tom, zda základní význam výsledné formace je, či není vyjádřen alespoň jedním z použitých komponentů¹⁴. Protože na základě definičních charakteristik prefixace by měla být takto odvozená slova výhradně endocentrickými formacemi, nejjednodušší způsob, jak tuto anomálii odstranit, je analyzovat výrazy typu *antecapilla* ‚vstup do kaple‘ nikoliv jako deriváty, ale jako kompozita vzniklá lexikalizací předložkové vazby. Jelikož však stejně exocentrický charakter mají i některá slova utvořená pomocí prefixů,

13 Emilio Alarcos Llorach (1983: 14) dokonce tvrdí, že ve slovech jako *antecapilla* ‚vstup do kaple‘, *antesala* ‚předsín, předpokoj‘, *trascocina* ‚malá místnost za kuchyní‘ je předpona lexematickým centrem pojmenování (což zcela odporuje běžnému pojetí prefixace ve španělštině).

14 Např. *altiplanicie* ‚náhorní rovina‘ – endocentrické kompozitum; *quitamanchas* ‚odstraňovač skvrn‘ – exocentrické kompozitum. Podrobněji o této klasifikaci viz podkap. 6.2.2.

3. Prefixální derivace a její vymezení vůči kompozici

jež ve španělštině jako samostatné předložky neexistují (např. *preguerra* ‚předválečná éra‘, *posfranquismo* ‚doba po Francově diktatuře‘, *antimisil(es)* ‚protiraketové zařízení‘), nezbývá než připustit, že obvyklé chápání prefixu jako pouhého modifikátoru významu lexikální báze, jakož i popírání syntaktického aspektu prefixace (viz Almela Pérez, 1999: 56), je jednoduše neudržitelné¹⁵. Nejvíce se o prepozicionální či alespoň kvaziprepozicionální funkci předpon mluví v souvislosti s elementy *anti-*, *pro-* a *sin-*, na které se proto v následujících podkapitolách zaměříme i my.

3.3.1.1 Předložka *sin* a její slootovorná funkce

Z výše citovaných elementů jsme se rozhodli upřednostnit právě *sin-*, a to v prvé řadě díky okolnosti, že tento morfém není některými španělskými lingvisty vůbec za předponu pokládán.

Důvodem je podle Bajo Pérez (1997: 30) především fakt, že „není možné stanovit syntaktické ani sémantické rozdíly mezi předložkou *sin* a údajným prefixem *sin-*“¹⁶. Všechny formace s tímto elementem (např. *sinsentido* ‚nesmysl‘, *sinvergüenza* ‚nestyda‘) proto navrhuje analyzovat jako složeniny.

V *GDLE* (Varela Ortega – Martín García, 1999: 5023, pozn. 56) je *sin-* věnována pozornost pouze v poznámce pod čarou, kde se praví, že uvedená předpona „se objevuje pouze v několika lexikalizovaných formacích“¹⁷, což v podstatě potvrzuje slova Bajo Pérez. V samotném textu podkapitoly o negativních příponách už není o *sin-* ani zmínka, nicméně do závěrečného abecedního seznamu prefixů byl tento element zařazen.

V *NGLE* (2009: 669 a 724) figuruje *sin-* mezi tzv. odlučitelnými předponami (*prefijos separables*)¹⁸ s příklady typu *los sin techo* ‚bezdomovci‘, *los sin papeles* ‚imigranti bez dokumentů‘. To by sice svědčilo o jisté slootovorné produktivitě, avšak pouze v tom případě, že takové konstrukce skutečně odvozenými slovy jsou. Jednak zde totiž ještě více než u jednoslovných formací jako *sinvergüenza* platí námitka Bajo Pérez, že diskutovaná spojení mají stejnou strukturu jako

15 To se však nevylučuje s naší předchozí kritikou syntaktické klasifikace prefixů v *GDLE* (1999).

16 „[...] no se pueden establecer diferencias sintácticas ni semánticas entre la preposición *sin* y el supuesto prefijo *SIN-*...“

17 „El prefijo *sin-* con valor privativo sólo aparece en unas pocas formaciones lexicalizadas...“

18 Kromě *sin* jsou do této skupiny zařazeny ještě elementy *anti*, *pro*, *ex* a negativní adverbium *no* v kombinaci se substantivy, např. *la no intervención* ‚nevměšování‘. Almela Pérez (1999) nicméně *no* za prefix nepovažuje.

předložková syntagmata, za které je ostatně lze vzhledem k jejich grafické podobě i považovat, jednak mají uvedené příklady stejně exocentrický charakter jako slova *sinvergüenza* („[osoba] beze studu“) nebo *antecapilla* („[prostor] před kaplí“), o jejichž problematičnosti již byla řeč v úvodní části této podkapitoly. Španělští akademici navíc v posledních pravidlech pravopisu (OLE, 2010) svou vlastní klasifikaci předpon na odlučitelné a neodlučitelné úplně popírají (nová závazná norma pro psaní prefixů možnost separace pouze některých předpon vylučuje), což nás staví před další teoretické úskalí.

Jestliže *sin* v pojmenování *los sin papeles*¹⁹ není odlučitelnou předponou, pak mohou být ustálené vazby tohoto typu už jen syntagmatickými složeninami nebo frazeologismy. Teoreticky by byla přijatelná obě řešení, i když díky denominativní funkci těchto jednotek je první varianta pravděpodobnější. V každém případě tu narážíme ještě na jinou překážku, na kterou upozorňuje Alonso Ramos (2009: 264): „syntax španělštiny nemá žádná pravidla, jež by popisovala nominální syntagmata modifikovaná předložkou“²⁰. S ohledem na tento problém by se koncept odlučitelné předpony nakonec nemusel jevit jako zcela neužitečný, pokud by ovšem všechna nová pojmenování utvořená pomocí *sin* neměla pro prefixaci značně netypický exocentrický charakter. Alonso Ramos, která odmítá existenci syntagmatických složenin už z principu, se proto domnívá, že formace *un sin techo*, *un sin papeles* apod. představují ve skutečnosti pravá, jednoslovná kompozita (pro která nejsou syntaktická pravidla směrodatná) a měla by se ideálně psát dohromady, tj. *un sintecho*, *un sim-papeles*, jak to ostatně připouštějí i nejnovější pravidla španělského pravopisu (OLE, 2010). V konečném důsledku tedy také tato lingvistka přisuzuje *sin* ve výše zmíněných výrazech prepozicionální funkci.

* * *

Shrňme, že v zásadě existují dvě přijatelné analýzy slovtvorného elementu *sin*: 1) derivační morfém (prefix); a 2) komponent složeného slova (předložka). Obě řešení mají své přednosti a zápory, ale i když pomíneme poslední pravopisnou úpravu, jež koncept odlučitelné předpony učinila neudržitelným, svědčí proti afixální povaze *sin* hlavně exocentričnost výrazů utvořených

19 Na internetu je možno najít mnoho příkladů užití analogického spojení *los con papeles*, ojedinele dokonce i *los compapeles*.

20 „[...] la sintaxis del español no tiene reglas que describan sintagmas nominales modificados por una preposición...“

3. Prefixální derivace a její vymezení vůči kompozici

pomocí tohoto elementu. K tomu, aby se dalo mluvit o pravých složeninách, jak navrhuje Alonso Ramos, je podle našeho názoru grafické spojení komponentů přece jen nezbytnou podmínkou, takže formace (*el sin papeles*, (*el sin techo*) jsou z tohoto pohledu spíše jen předstupněm pravých složenin *simpapeles*, *sintecho* apod. nežli skutečnými *compuestos propios*. Analýza *sin* jako předložky každopádně umožňuje osvětlit rovněž genezi a vnitřní strukturu tradičních jednoslovných výrazů typu *sinvergüenza*, k jejichž utvoření s největší pravděpodobností došlo stejným způsobem. Vyřazení *sin-* z inventáře španělských prefixů proto považujeme za logické a správné rozhodnutí.

3.3.1.2 Prefixy *anti-*, *pro-* a jejich kvaziprepozicionální funkce

Jestliže v našich předcházejících poznámkách o slovotvorné funkci elementu *sin-* hrály roli i úvahy syntaktického rázu, pak tento aspekt (v případě derivace některými autory zcela popíraný) nejvýrazněji vystupuje do popředí u prefixů jevících se z hlediska klasifikace jako nejméně problematické, totiž u knižních předpon, jimž žádná španělská předložka neodpovídá.

Zatímco u domácích prepozicionálních prefixů (tzv. *prefijos vulgares*) jako *ante-*, *contra-*, *entre-* apod. může být existence identických předložek alespoň teoreticky argumentem pro jejich zařazení mezi lexikální komponenty (viz např. Alvar Ezquerro, 1993), řecké a latinské předpony jsou na první pohled prototypickými reprezentanty prefixů: mají svůj původ v předložkách, vyjadřují různé vztahy (časové, místní, ...) nebo v přeneseném smyslu slouží jako intenzifikační prefixy (*super-*, *hiper-*, *extra-* atd.). Především ale ve španělštině postrádají lexikální autonomii stejně jako přípony, jež jsou dodnes považovány za modelové derivační afixy.

Právě některé z těchto předpon v kombinaci se substantivy vykazují schopnost, která je již tradičně přisuzována pouze sufixům: ve slovech *antiarrugas* ‚proti vráskám, protivráskový‘, *antitabaco* ‚protitabákový‘, *proindependencia* ‚za nezávislost, separatistický‘ nebo *interestados* ‚mezistátní‘ se *anti-*, *pro-* a *inter-* chovají jako rekatégorizační afixy, což je ovšem v rozporu s tradičním vnímáním prefixace jako výlučně homogenní derivace.

Někteří španělští lingvisté (Bajo Pérez, 1997; Serrano-Dolader, 2002; NGLE, 2009) existenci rekatégorizačních prefixů (*prefijos transcatégorizadores*) sice připouštějí, stavějí se k nim však spíše jako k výjimkám potvrzujícím pravidlo, jímž je v tomto případě zachování původní gramatické kategorie odvozeného

slova. Pak jsou tu ale i lingvisté (např. Felú Arquiola, 2003; Martín García, 2005; Varela Ortega, 2005), kteří rekategorizační funkci předponám rezolutně upírají a pokoušejí se obhájit tradiční pojetí prefixace tím, že adjektivní charakter výše uvedených denominálních formací zpochybňují.

Nejtypičtějším představitelem rekategorizačních předpon je morfém *anti-*. Tento negativní knižní prefix má ve španělštině domácí ekvivalent *contra-*, který je mnohem méně produktivní, což souvisí s obecným ústupem odvozování slov pomocí domácích předložkových prefixů ve prospěch předpon řeckého a latinského původu (tzv. *prefijos cultos*). Ve spojení s nominální bází může předpona *anti-* tvořit jednak podstatná jména (např. *antimateria* ‚antihmota‘, *antisemitismo* ‚antisemitismus‘), jednak slova, která jsou zpravidla označována za adjektiva: *antitabaco* ‚protitabákový‘, *antibalas* ‚neprůstřelný‘, *antiniebla* ‚protimlhový‘²¹ atd. Posledně jmenované výrazy se ale pojí pouze se substantivou (což představuje kombinatorní omezení pro adjektiva netypické), a nadto se jedná o slova neohebná, tj. neshodující se v rodě ani čísle s řídícím podstatným jménem (*campaña antidrogas* ‚protidrogová kampaň‘, *tratamiento antiarrugas* ‚protivrásková péče‘). Tato anomálie je jedním z důvodů, proč např. Felú Arquiola (2003) a Martín García (2005) nepovažují uvedené formace za adjektiva, nýbrž za substantiva. Jejich výlučně modifikační funkci vysvětlují tím, že odvozeniny s předponou *anti-* vstupují téměř vždy do binominálních konstrukcí typu *esposo modelo* ‚vzorný manžel‘ nebo *problema clave* ‚klíčový problém‘, v nichž má substantivum v apozici také adjektivní funkci (*esposo modelo* = *modélico*), aniž by se v přídatné jméno reálně změnilo.

Toto vysvětlení však naráží na skutečnost, že výrazy *antitabaco*, *antibalas* apod. nemohou na rozdíl od *modelo* nebo *clave* ve španělštině zastávat řídící funkci, tj. být jádrem syntagmatu nebo věty; jinými slovy, nechovají se jako plnohodnotná podstatná jména²². Nastíněná hypotéza tedy při bližším prozkoumání neobstojí, a přestože ani připuštění existence rekategorizačních prefixů a adjektivního charakteru slov jimi odvozených neřeší všechny teoretické obtíže²³, jde o přijatelnější řešení nežli tvrdit, že např. slovo *antiojeras* ‚proti kruhům pod očima‘ je substantivum, které lze použít jen v apozici.

Další zajímavou alternativou k rekategorizační schopnosti některých původem předložkových knižních prefixů (*anti-* + *arrugas*_N > *antiarrugas*_A ‚proti vráskám,

21 Slovní druh *adjektivum* je jim přiřazen i v *DRAE* (2014).

22 To ovšem neplatí vždy, neboť elizí determinovaného substantiva může vzniknout i standardní podstatné jméno s *anti-*, např. *un [dispositivo] antimisiles* ‚protiraketové zařízení‘.

23 Např. proč se takto utvořená adjektiva mohou pojít pouze s podstatnými jmény.

3. Prefixální derivace a její vymezení vůči kompozici

protivráskový'; *pro-* + *aborto*_N > *proaborto*_A, *propotratový*'; *inter-* + *clubs*_N > *interclubs*_A, 'meziklubový' aj.) je hypotéza o jejich kvaziprepozicionální funkci a kompozitním charakteru výsledných formací. První náznak nacházíme již u Mirandy (1994: 81, pozn. 7) spekulujícího o tom, zda se v případě, že slovo *antiniebla* je opravdu přídavným jménem, nejedná místo derivátu o kompozitum. Na první pohled snad není souvislost mezi touto myšlenkou a hypotetickou předložkovou funkcí *anti-* zcela zřejmá, ale Mirandova úvaha může znamenat pouze jediné: aby bylo zachováno dosavadní pojetí prefixace jakožto homogenního typu derivace, *anti-* zde jednoduše předponou být nesmí. Jedinou zbývající logickou možností je předložka²⁴, takže když Miranda v souvislosti s výrazem *antiniebla* hovoří o kompozici, interpretuje se vši pravděpodobností tuto formaci jako lexi-kalizovanou předložkovou vazbu *anti niebla* = *contra* [*la*] *niebla* ('proti mlze').

Vzhledem k tomu, že stejnou analýzu jsme již zmínili u jiných předložkových prefixů (*ante-*, *sin-*) tvořících součást exocentrických formací (*antecámara*, *sin papeles* / *simpapeles*), nemusela by tato interpretace budít žádné pochybnosti, nicméně *anti* na rozdíl od *ante* a *sin* standardní španělskou předložkou není. Josefa Martín García (2005: 30) kromě toho ve svém článku o rekategorizačních prefixech vznáší ještě další námitku proti předložkové funkci *anti-* a dalších prepozicionálních prefixů. Považuje totiž za nepravděpodobné, že by tentýž element fungoval v některých formacích jako standardní afix (např. *materia*_N 'hmota' > *antimateria*_N 'antihmota'), zatímco ve výrazech, jejichž utvoření bylo spojeno se slovnědruhovou změnou (*antitabaco*, *antiniebla*), by se jednalo o prvek syntaktický, tedy předložku.

Výše uvedený problém by však vůbec nemusel nastat, pokud bychom adjektiva *antitabaco*, *antiarrugas* apod. jednoduše analyzovali jako slova odvozená rekategorizačním prefixem *anti-*²⁵. Takové řešení by odpovídalo i vysoké slovo-tvorné produktivitě *anti-* v komentovaném typu formací, nemluvě už o předložkovém původu samotného elementu, což je alespoň v rámci španělské morfologie přímo prototypická charakteristika prefixů²⁶.

24 V předposledním vydání *DRAE* (2001) byl ale samostatný element *anti* zcela neočekávaně označen za adjektivum s významem „opuesto o contrario“ ('protikladný nebo nepřátelský'), čímž se interpretační možnosti ještě rozšiřují.

25 Bartoš (2002: 33) navrhuje další možnost, totiž považovat *anti-* s rekategorizační funkcí za prefixoid, nebo ještě lépe sloučit kategorie prefixů a prefixoidů v jednu.

26 Tento argument by se teoreticky dal stejně dobře použít i pro obhájení existence prefixu *sin-*, ale je nutno připomenout, že vzhledem k exocentrickému charakteru všech nových formací typu *sin papeles* / *simpapeles* se o srovnatelné případy nejedná. *Anti-* se navíc v mnoha jiných slovech chová jako běžný prefix (*anticapitalismo* 'antikapitalismus', *antimateria* 'antihmota', *anticristo* 'antikrist' atd.).

Tímto konstatováním bychom mohli skončit, nebýt existence další skupiny výrazů, v nichž se funkce *anti-* vzdaluje běžné prefixaci ještě více a přesahuje až do oblasti syntaxe.

Již na příkladech *protesta anti silo nuclear* ‚protest proti základně nukleárních raket‘ nebo *un plan anti riadas en Castrovido* ‚protipovodňový plán pro Castrovido‘ můžeme vidět, že předpona *anti-* se zde, na rozdíl od výrazů *crema antiarrugas*, *ley antitabaco* apod., nepojí pouze s jednoslovnou bází, ale významová modifikace (tj. vyjádření opozice) zasahuje celé rozvinuté syntagma (*anti-[silo nuclear]*, *anti-[riadas en Castrovido]*). K objasnění povahy těchto konstrukcí už nepostačuje vysvětlení Martín Garcíi (2005) nebo Varely Ortegy (2005), že se jedná o binominální struktury N+N (tj. *protesta antisilo*, *plan antirriadas*), avšak totéž platí i pro hypotézu o prepozicionální funkci *anti-* v lexikalizované syntaktické vazbě.

První zmíněná analýza naráží na skutečnost, že přívlastkem shodným (*nuclear*) nebo neshodným (*en Castrovido*) by byl rozvit pouze druhý člen předpokládané binominální konstrukce (*silo*, *plan*), což u španělských apozičních struktur není právě běžné.

Co se týče druhé hypotézy (*anti* jako předložka ve složeném slově), adjektivním kompozitem s předložkou *anti* by v konstrukci *protesta anti silo nuclear* musela být kombinace *anti* nejen se substantivem *silo*, ale i s rozvíjejícím přídavným jménem *nuclear*, které spolu se *silo* tvoří významový celek. Stejnou okolnost by bylo nutné vzít v úvahu i tehdy, pokud bychom *anti* v těchto spojeních chtěli interpretovat jako rekategorizační prefix, jak správně upozorňuje ve svém článku Serrano-Dolader (2002: 389).

Nabízí se ještě poslední možnost, totiž analyzovat *anti-* v kombinaci s rozvitým substantivem jako předložku ve volné, nelexikalizované syntaktické vazbě. Proti tomuto výkladu vehementně vystupuje Martín García (2005: 31–32), podle níž spojení prefixu s rozvitým podstatným jménem představuje zcela běžný jev, např. *el impago de la multa* ‚nezaplacení pokuty‘. Nelze popřít, že negativní prefix se zde vztahuje i na předložkovou vazbu *de la multa*, je tu ale jedna podstatná odlišnost: připojení negativního prefixu *in-* k substantivu *pago* nezpůsobuje žádnou slovnědruhovou ani funkční změnu, takže samotná přítomnost nebo absence přívlastku je pro analýzu této předpony i celého odvozeného slova irelevantní. To rozhodně nelze říci o konstrukci *un plan anti riadas en Castrovido*, kde na rozdíl od blíže nespécifikovaného spojení *un plan antirriadas* předložková vazba *en Castrovido* vylučuje možnost označit *anti*

3. Prefixální derivate a její vymezení vůči kompozici

riadas za adjektivum. Rozvinutí substantiva *riadas* totiž zvyšuje syntaktickou autonomii *anti*, jež se odráží i ve formě grafického oddělení tohoto elementu od hypotetické lexikální báze. Podobné příklady lze samozřejmě najít i pro prefix s opačným významem, tedy *pro-* (např. *los partidos pro independencia de Cataluña* ‚strany za nezávislost Katalánska‘).

Další závažná námitka Martín Garcíi (2005: 30) proti uznání *anti* a *pro* za španělské předložky se týká kombinatorních restrikcí, jež uvedeným elementům zabráňují tvořit prepozicionální vazby se všemi slovními druhy s výjimkou substantiv, což se týká jak samotného spojení *anti* nebo *pro* s následujícím výrazem, tak determinace předcházejícího (řídícího) slova touto vazbou. Skutečné předložky oproti tomu spojují slova různých kategorií (např. sloveso a podstatné jméno, přídavné jméno a infinitivní tvar slovesa apod.). Zmíněný problém není možné pouze přejít a je třeba připustit, že pokud lze *anti* a *pro* v některých užitích za předložky považovat (ať už v kompozici nebo v rámci rozvinutějších syntaktických vazeb), můžeme hovořit maximálně o kvaziprepozicionální funkci. Montero Curiel (2001: 363) uvedený fenomén vysvětluje konkurencí mezi prefixy *contra-* a *anti-*, jež podle ní v poslední době přesahuje i do předložkového systému španělštiny. Potíž je v tom, že tradiční ztotožňování předpon a předložek (Nebrija, [1492] 1989; naposledy ještě *Esbozo*, 1973) u současných španělských lingvistů vyvolalo opačnou reakci, jíž je naprosté popírání možnosti, že by vztah mezi předložkami (*ante*, *con*, *contra*, *entre* aj.) a formálně identickými předponami (*ante-*, *con-*, *contra-*, *entre-*, ...) byl něčím více než homonymií. Tento postoj je bezpochyby extrémní, o čemž svědčí nejen významová shoda nebo přinejmenším nápadná podobnost takových předložek/předpon, ale i jev, který popisuje Montero Curiel.

Je tedy vůbec udržitelné tvrdit, že knižní prefixy *anti-* a *pro-* existují i jako předložky? Nahlédneme-li do *DRAE* (2001), s překvapením zjistíme, že v předposlední edici akademického slovníku byl element *pro* ve významu opačném k *anti* („en favor de“, tj. pro vyjádření kladného vztahu) skutečně klasifikován jako předložka s příkladem *Fundación Pro Real Academia Española*, zatímco u identického prefixu tento význam schází. Morfém *anti-* pak tamtéž v žádné funkci za předložku označen není (jako autonomní element naopak získal statut přídavného jména s významem ‚protikladný, nepřátelský‘), což je samozřejmě nesystematické, protože variabilita užití *anti-* a *pro-* se ve španělštině nijak neliší. Pokud bychom očekávali, že v *DRAE* (2014) bude tento nesoulad odstraněn, čímž by byl celý výše popsany problém uspokojivě vyřešen, mylil bychom

se: *pro-* je nově už jen předponou, kdežto samostatné *anti* nadále zůstává adjektivem. Logiku tohoto rozhodnutí snad raději ani nebudeme komentovat.

Na závěr zbývá jen dodat, že na rozdíl od *anti-* a *pro-* se rekatgorizační funkce dalších původem prepozicionálních prefixů (*inter-*, *pre-*, *pos(t)-*) omezuje na slova dále nerozvitá, a také slovotvorná produktivita těchto předpon je v rámci zmíněného pomezního modelu mnohem limitovanější, takže výše popsané otázky se týkají pouze kategorie prefixů vyjadřujících kladný nebo záporný postoj. Podle Serrana-Doladera (2002: 402–406) představuje duální charakter *anti-* (ale i *pro-*) další příklad nedostatečnosti diskrétní koncepce jazykovědy, jejímž základem je mimo jiné jednoznačná klasifikace všech jazykových jednotek. V tomto případě je však hranice mezi kategorií předpon a předložek evidentně difúzní.

3.3.2 Adverbiální prefixy *bien-* a *mal-*

Jak jsme na těchto stránkách již opakovaně zmínili, panovalo až donedávna mezi španělskými lingvisty přesvědčení, že předpony jsou předložky tvořící součást složených slov. Méně známým faktem už je, že tradiční pojetí předpony zahrnovalo kromě morfémů prepozicionálního původu i elementy adverbiální, o čemž svědčí ještě relativně nedávné, a samozřejmě již překonané tvrzení, že „všechny prefixy pocházejí z předložek a příslovčí“²⁷ (Jordan – Manoliu, 1972: 38).

V podkapitole 3.2 jsme podrobili kritice syntakticko-kategoriální klasifikaci prefixů na prepozicionální, adverbiální a adjektivní (GDLE, 1999 a NGLE, 2009) a poznamenali jsme jen na okraj, že stejné kritérium poprvé použil již Menéndez Pidal ([1904] 1918: 182), který ale rozlišoval pouze předpony předložkové a adverbiální. Přestože je i jeho klasifikace založena na funkci, a nikoliv původu prefixu, závislost na etymologicko-kategoriálním hledisku je nesporná. To nejlépe dokazuje skutečnost, že Menéndez Pidal (*Ibid.*), který tradičně chápal předpony jako předložky a příslovce v nesamostatném užití, o adjektivní funkci neuvažoval dokonce ani u předpony *ex-* s významem ‚bývalý‘ (*ex diputado* ‚bývalý poslanec‘) a přiřadil jí funkci prepozicionální.

Nejnázornějšími příklady španělských adverbiálních prefixů byly dříve elementy *bien-* a *mal-*, neboť je lze za takové považovat jak významově (vyjadřují

27 „[...] los prefijos proceden todos de preposiciones y adverbios...“

3. Prefixální derivace a její vymezení vůči kompozici

způsob), tak etymologicky. Pokusme se nyní vysvětlit, proč v nové akademické gramatice (NGLE, 2009) oba bývalé prefixy figurují už jen jako komponenty složených slov.

Jak jsme zjistili, rozdílnost názorů na *bien-* a *mal-* se znatelně projevovala již v odborných publikacích z devadesátých let. Lang (1992: 220) sice oba adverbiální elementy označuje za předpony hned v úvodu své kapitoly o prefixaci, ale pak už se k nim nevrací, protože pro ně jednoduše v žádné ze stanovených kategorií prefixů nemá místo. V Mirandově (1994) tabulce předpon se *bien-* a *mal-* nevyskytují vůbec, zato je však najdeme jako konstituenty kompozit typu Adv + Adj s příklady *bienhablado* ‚zdvořilý, slušný‘, *malcontento* ‚nespokojený‘ apod. (viz Miranda, 1994: 159).

U Almely Péreze (1999: 65 a 68) jsou zmíněné elementy zase zpět mezi předponami a Varela Ortega s Martín Garcíou (1999: 5034–5035) pro ně v GDLE dokonce vytvořily speciální podskupinu modifikačních prefixů vyjadřujících způsob (*De modo o manera*). Překvapivá je skutečnost, že ve stejné gramatice uvádí autor kapitoly o kompozici (Val Álvaro, 1999: 4824) jako složeniny tytéž příklady (*bienvivir*, *malherir*, *malgastar* a další), které Varela Ortega a Martín García považují za slovesa odvozená prefixy.

V kategorii derivačních morfémů se *bien-* a *mal-* naposledy objevují u Varely Ortegy (2005), která je nadále pokládá za předpony vyjadřující způsob. V NGLE (2009) jsou již tyto elementy zmíněny pouze v podkapitole *Otras clases de compuestos* s vysvětlením, že „ve španělštině neexistuje produktivní třída prefixů se způsobovým významem“²⁸. Dalším argumentem RAE proti afixální povaze *bien-* a *mal-* je minimální rozdíl mezi jejich vázaným a autonomním užitím. V této souvislosti se nám mohou vybavit takřka totožné námitky odpůrců zařazení *sin-* mezi prefixy (Bajo Pérez, 1997; Varela Ortega – Martín García, 1999), ale i přes některé společné rysy²⁹ zde vidíme určité odlišnosti. *Sin-* se váže výhradně s podstatnými jmény a hlavní význam výsledného slova není vyjádřen ani jedním z komponentů, takže se vlastně jedná se o exocentrické formace s elidovaným jádrem syntagmatu. *Bien-* a *mal-* se oproti tomu ve většině případů pojí s verbální nebo adjektivní bází (*maltratar* ‚týrat, chovat se hrubě‘, *bienintencionado* ‚mající dobré úmysly, dobromyslný‘), jejíž význam pouze mo-

28 „Por otra parte, no existe propiamente en español una clase productiva de prefijos con valor de manera.“ (NGLE, 2009: 781)

29 Lexikální autonomie *bien*, *mal* a *sin* a jejich srovnatelná sémanticko-syntaktická funkce v samostatném i vázaném užití.

difikují, a výsledný výraz má téměř vždy endocentrický charakter³⁰. Z tohoto pohledu se zmíněné elementy blíží standardním prefixům více než *sin-*.

Důvody uvedené v *NGLE* tedy při bližším zkoumání neobstojí a vyřazení *bien-* a *mal-* jakožto prefixů představuje určitý paradox, protože tyto morfémy tvořily spolu s domácími prepozicionálními elementy tradiční základ inventáře španělských předpon a mohly v něm teoreticky i nadále setrvat.

3.3.3 Kvantifikační prefixy

Vzhledem k existenci gramatické kategorie čísla lze vyjádření množství v základní opozici singulár – plurál pokládat za význam kategoriální či alespoň obecný. V oblasti prefixace by mu odpovídalo užití kvantifikačních předpon *uni-*, *mono-*, *pluri-*, *multi-*, v širším pojetí i totalizačních prefixů *omni-* a *pan-*. Postavení ostatních kvantifikačních předpon latinského či řeckého původu však již tak bezproblémové není.

Například Almela Pérez (1999: 62), jehož inventář prefixů je v rámci naší bibliografie nejúplnější, vylučuje z oblasti derivace všechny číslovkové předpony kromě *uni-*, *mono-* a *bi(s)-*, neboť se domnívá, že jejich význam je příliš specifický. S tím můžeme do jisté míry souhlasit, ale autor bohužel nikde nezdůvodňuje, proč činí výjimku právě u *uni-*, *mono-* a *bi(s)-*, ačkoli výše zmíněná gramatická povaha opozice singulár – plurál by byla použitelná jako dobrý argument. Španělština však nemá duál, takže Almelovo rozhodnutí zařadit *bi(s)-* mezi prefixy je jen těžko obhajitelné. Ostatní španělští lingvisté považují za derivační morfémy všechny knižní kvantifikátory a řadí je mezi prefixy vyjadřující množství, což je jedna z tradičních sémantických kategorií předpon.

Číslovkové prefixy představují nicméně z klasifikačního hlediska ještě jiný, závažnější problém. Podobně jako *anti-* a *pro-* totiž také ony v kombinaci s některými substantivy tvoří slova, jež mohou být interpretována jako přídavná jména (např. *bimotor* ‚dvoumotorový‘, *biplaza* ‚dvoumístný‘ nebo *monocolor* ‚jednobarevný‘).

Jak již bylo uvedeno v podkapitole 3.3.1.2, španělská tradice obecně prefixům rekatégorizační funkci upírá. V novějších pracích lze pozorovat jistou změnu postoje, která je někdy odůvodňována i samotným vývojem jazyka.

30 Výrazy jako *malestar* ‚nevolnost, neklid‘, *bienestar* ‚blahobyt, pohodlí‘ lze již považovat za lexikalizované.

3. Prefixální derivate a její vymezení vůči kompozici

Bajo Pérez (1997: 13) kupříkladu poznamenává, že španělské prefixy *done-* dávna uvedenou funkci neměly, ale u některých neologismů s *anti-*, *multi-*, *pre-* a *contra-* (*antiarrugas* ‚proti vráskám, protivráskový‘, *multiuso* ‚víceúčelový‘, *premamá* ‚určený pro těhotné ženy‘, *contraincendios* ‚protipožární‘) ke slovně-druhové změně dochází. Je dobré si povšimnout, že Bajo Pérez zmiňuje vedle původem předložkových morfémů právě prefix *multi-*.

V případě kvantifikátorů je přirozeně hypotéza o prepozicionální funkci zdánlivě rekatégorizačních prefixů nepoužitelná. Na rozdíl od formací jako *antiojeras*, *proindependencia* apod. se zde totiž nelze spokojit s vysvětlením o lexicizaci původně syntaktické konstrukce, neboť zatímco v rámci vazby *crema antiojeras* ‚krém proti kruhům pod očima‘ funguje prefix *anti-* jako spojovací výraz mezi dvěma substantivy (tedy *crema* a *ojeras*), *casa biplanta* ‚dvoupodlažní dům‘ jakýkoliv relační prvek postrádá, a kvantifikátoru *bi-* tuto funkci není možné přisoudit. Kdyby se zmíněný jev týkal výlučně nesamostatných číslovkových morfémů, bylo by možné tyto předpony vykázat po vzoru Almely Péreze mezi prefixoidy, a udržet tak tradiční pojetí prefixace jako homogenní derivate. Stejně chování však vykazují i některé prefixy vyjadřující neurčité množství (např. *multiuso*, *multifunción*), u nichž se nelze k takovému řešení uchýlit.

Martín García (2005: 44), která rekatégorizační schopnost předponám zásadně upírá, nachází zdůvodnění zdánlivě analogického chování předložkových a kvantifikačních prefixů na sémantické rovině. Kromě významu množství podle ní číslovková předpona v „substantivech“³¹ typu *monoplaza* ‚jednomístný‘, *biplanta* ‚dvoupodlažní‘ implicitně obsahuje ještě sémantický rys posesivity, který lze opsat rovněž předložkovou vazbou (*coche monoplaza* ‚jednomístné auto‘ = *coche con una plaza* ‚auto s jedním místem‘; *casa biplanta* ‚dvoupodlažní dům‘ = *casa de/con dos plantas* ‚dům o dvou patrech, se dvěma patry‘). Příčina modifikační (adjektivní) funkce denominálních derivátů s číslovkovými předponami tedy není na rozdíl od podobných formací s prepozicionálními prefixy primárně povahy syntaktické, nýbrž sémantické.

Uvážíme-li, že předpokládaný spojovací element není formálně vyjádřen a materializuje se pouze v parafrázi odvozeného slova, je na místě jistá opatrnost, poněvadž přisuzovat předponám jakoukoli funkci na základě parafráze či slovníkové definice je značně subjektivní. Tím spíše není radno na toto kritérium spoléhat v případě kvantifikačních prefixů, zvláště když vztah mezi řídícím substantivem a odvozeným adjektivem nemusí být jen

31 O možné interpretaci těchto adjektiv jako substantiv v apozici viz podkap. 3.3.1.2.

posesivní (viz např. spojení *ropa unisex* ‚oblečení pro obě pohlaví‘). Nabízí se proto ještě jiné vysvětlení: adjektivní či kvaziadjektivní formace utvořené pomocí kvantifikačních prefixů by mohly odpovídat analogickému schématu dnes velmi produktivního slovtvorného modelu denominální adjektivizace předložkovými předponami (*antiarrugas*, *antiojeras*, *interestados*, *proaborto* apod.).

Příčina rekatgorizační funkce kvantifikačních i předložkových prefixů však možná leží ještě daleko hlouběji v minulosti, protože jak připomíná Pena (1999: 4333), denominální adjektiva utvořená pomocí předpon existovala už v klasické latině (např. *frons*, *-tis* ‚čelo, obličej‘ > *bifrons*, *-tis* ‚dvoučelý, dvoutvárný‘; *ars*, *-tis* ‚umění, dovednost‘ > *iners*, *-tis* ‚neobratný‘; *mens*, *-tis* ‚mysl, smýšlení‘ > *demens*, *-tis* ‚šilený, nesmyslný‘). Skutečnost, že se v citovaných příkladech objevují právě jen prefixy prepozicionální, negativní a kvantifikační, nás vede k závěru, že španělština jako románský jazyk v sobě latentně tento slovtvorný mechanismus uchovávala již od počátku. K jeho oživení došlo až zhruba ve druhé polovině minulého století, kdy do španělštiny začala pronikat adjektiva tohoto typu jako kalky z francouzštiny nebo angličtiny, a zbytek pak pravděpodobně dokonala analogie. Pravdivé je tedy zároveň i tvrzení Bajo Pérez (1997: 13), že rekatgorizační funkce španělských prefixů je fenoménem relativně nedávným.

3.3.4 Adjektivní prefixy

Nakonec se budeme věnovat nejproblematičtější skupině prefixů, která se nachází na samé hranici mezi prefixací a kompozicí. Termín *adjektivní prefixy* je ve španělské morfologii poměrně nový a objevuje se teprve v posledních dvou gramatikách vydaných RAE. Varela Ortega a Martín García (1999: 5035) volí v *GDLE* pro tuto kategorii předpon název *prefijos calificativos* (tj. kvalitativní předpony), kdežto v *NGLE* (2009: 668 a 728) je upřednostněn obecnější výraz *prefijos adjetivales*, který je ovšem dvojnáčný, protože se může vztahovat jak k sémanticko-syntaktické funkci předpony, tak k jejímu původu. Ve skutečnosti je však etymologickému hledisku poplatnější *GDLE*, kde skupinu *prefijos calificativos* tvoří výhradně elementy adjektivního původu. V *NGLE* jsou v podkapitole 10.12 *Prefijos adjetivales* zmíněny i některé předložkové předpony (*para-*, *super-*).

3. Prefixální derivace a její vymezení vůči kompozici

Zajímavý je především způsob, jakým se podařilo adjektivním elementům mezi španělské prefixy (chápané tradičně jako předložky nebo příslovce) proniknout. Prvními předponami tohoto typu se staly vázané morfémy vyjadřující velikost. Lang (1992) sice ve své monografii ustanovil vedle dalších čtyř kategorií prefixů (lokativních, temporálních, intenzifikačních a negativních) i skupinu předpon vyjadřujících množství a velikost, ale všechny jím citované elementy jsou kvantifikační. Teprve u Mirandy (1994: 94–95) nacházíme prvního a zatím jediného zástupce prefixů vyjadřujících velikost (*mini-*), o němž zmíněný lingvista poznamenává, že dosud v pojednáních o morfologii španělštiny chyběl a že je „používaný zvláště v komerčním a žurnalistickém jazyce“³² (*Ibid.*).

Almela Pérez (1999) i Varela Ortega a Martín García (1999) již do svých seznamů prefixů zahrnují takřka všechny současné členy této relativně nové skupiny (*macro-*, *maxi-*, *mega-*, *micro-*, *mini-*)³³, což je důkazem jejich rychlého a snadného začlenění mezi derivační afixy, a to i přes dlouhou tradici přiznávající statut předpony pouze morfémům prepozicionálního či adverbálního původu. Tento krok byl mimořádně důležitý, neboť následně umožnil uznat za prefixy i další původem adjektivní elementy (*neo-*, *paleo-*, *homo-*, *hetero-*, *iso-*, ...). Jejich přítomnost v inventáři španělských předpon s sebou nicméně přinesla nezanedbatelný klasifikační problém.

Zaměříme-li se např. na morfémy *equi-*, *homo-*, *hetero-*, *iso-*, jež se vymykají kterékoli ze skupin prefixů ustanovených Langem (1992) nebo Mirandou (1994), musíme uznat, že díky obecnosti opozice stejnost – rozdílnost je přiznání statutu předpon těmto elementům ze sémantického hlediska obhajitelné. Především pro ně byla pravděpodobně skupina tzv. *prefijos calificativos* nebo *adjetivales* v *GDLE* (1999) a *NGLE* (2009) vytvořena. Potíž ale tkví v tom, že díky stejným charakteristikám (adjektivní původ a modifikační funkce) můžeme zahrnout do téže skupiny i morfémy *neo-*, *macro-*, *maxi-* aj., které se tak ocitají jednak mezi prefixy vyjadřujícími čas nebo velikost, jednak mezi předponami adjektivními. Na možnost dvojí klasifikace některých adjektivních prefixů se upozorňuje v obou gramatikách, nicméně v každé z nich má tento klasifikační přesah poněkud odlišnou podobu. V *GDLE* nacházíme *maxi-*, *mini-*, *macro-* a *micro-* zároveň v kategoriích předpon vyjadřujících kvalitu a velikost; v *NGLE*, kde posledně jmenovaná skupina chybí, jsou dotyčné elementy ozna-

32 „Especialmente utilizado en el lenguaje comercial y periodístico...“

33 V obou pracích chybí pouze element *giga-*.

čeny pouze za adjektivní prefixy, zato se však ve dvou odlišných třídách objevuje temporální předpona *neo*³⁴. Vůbec největší rozdíl spočívá v tom, že v *GDLE* jsou *prefijos calificativos* zahrnuty mezi tzv. *modificadores* (viz schéma klasifikace Varely Ortegy a Martín Garcíi na str. 54), zatímco v *NGLE* stojí skupina adjektivních prefixů mimo sémantickou klasifikaci předpon a je pojednána separátně v poslední podkapitole věnované prefixaci (*NGLE*, 2009: 728–733). Právě tam se objevuje tvrzení, že významy adjektivních prefixů jsou „mnohem specifitější“ než u ostatních předpon³⁵. V čem tedy ona větší významová konkrétnost spočívá?

Názorné je např. srovnání předpon *ante-* a *pos(t)-*, vyjadřujících časové nebo prostorové relace, s významem taktéž temporálních, avšak původem adjektivních prefixů *neo-* a *paleo-*. U tradičních předložkových předpon je povaha vyjádřeného vztahu závislá na významu slovního základu (srov. *antebrazo* ‚předloktí‘, *postónico* ‚posttonický‘ s *antevíspera* ‚předčerejšek‘, *posmoderno* ‚postmoderní‘), kdežto morfémy *neo-* a *paleo-* lze považovat za autosémantické, neboť časová dimenze je inherentním významovým rysem samotného prefixu a k jeho selekci nedochází až v kombinaci s určitým slovotvorným základem. Totéž platí i pro další adjektivní prefixy pocházející z latinských nebo řeckých přídavných jmen, jako jsou *maxi-*, *mini-*, *macro-*, *micro-*, *mega-*, *equi-*, *iso-*, *homo-*, *hetero-* a (*p*)*seudo-*.

Na druhou stranu, jestliže je plnovýznamová předpona *neo-* ve slově *neoliberalismo* adjektivní a v *neonato* naopak adverbialní, jak se uvádí v *NGLE* (2009), znamená to, že funkce prefixů (ale také prefixoidů) je ve skutečnosti jen obecně modifikační a klasifikovat tyto morfémy podle kategoriálního či syntaktického kritéria postrádá smysl. Unikátní je v tomto ohledu prefix *paleo-*, který bychom sice ve spojení s podstatnými jmény mohli označit za adjektivní (např. *paleocristianismo* ‚rané, původní křesťanství‘), ale jenž má ve slovech jako *paleografía*, *paleontología* podle *NGLE* (2009: 729) význam „lo antiguo“ (dosl. ‚(to) staré‘), a je tedy substantivizovaný, pokud se tak dá vůbec o předponách hovořit³⁶. Tím se hranice mezi prefixací a kompozicí definitivně stírá, protože

34 Je zajímavé, že prefix *neo-* je v *NGLE* (2009: 696) uveden jako temporální pouze s adverbialní funkcí odpovídající slovu *recién* ‚nedávno‘ (*neonato* ‚novorozený‘, *neófito* ‚novověrec‘, ...), v níž má údajně aspektuální povahu (*Ibid.*: 728). V ostatních užitích je považován za adjektivní předponu. Element *paleo-* v této gramatice mezi časovými prefixy nefiguruje vůbec a najdeme jej pouze v podkapitole o adjektivních předponách.

35 „Los significados que corresponden a los prefijos que se analizan en los apartados que siguen (‘nuevo’, ‘grande’, ‘viejo’, ‘falso’, ‘igual’, etc.) son mucho más específicos.“ (*NGLE*, 2009: 728)

36 Jestliže budeme trvat na tom, že *paleo-* je i v posledně jmenovaných formacích prefixem, dospěje-

3. Prefixální derivace a její vymezení vůči kompozici

všechny nominální elementy (např. *bio-*, *dermo-*, *geo-*, *hidro-*) jsou dnes ve španělštině pokládány za lexikální báze. Ne nadarmo proto španělští akademici upozorňují, že „mnohé z adjektivních prefixů mohou být analyzovány rovněž jako komponenty složených slov“³⁷ (NGLE, 2009: 728). Z etymologického i sémantického hlediska je to tedy právě tato skupina morfémů, jež v současnosti tvoří skutečnou hraniční oblast mezi prefixací a kompozicí, a jistě není náhodou, že o zařazení původem adjektivních elementů mezi předpony se nejvíce zasadili ti španělští lingvisté, kteří nejsou o derivačním charakteru prefixace přesvědčeni dodnes.

3.4 Závěry

Pokud bychom vycházeli z téměř pětisetleté hispánské lingvistické tradice, museli bychom bez váhání za prototyp španělského prefixu označit předpony, jež ve španělštině existují také jako předložky, tedy *ante-*, *contra-*, *entre-* apod. Hlavním důvodem možného zařazení tzv. lidových prefixů (*prefijos vulgares*) mezi slovotvorné báze je nicméně právě jejich autonomie (viz Alvar Ezquerro, 1993), a proto by podle našeho názoru měly modelovou skupinu prefixů vyhovujících všem požadavkům kladeným na derivační morfémy tvořit spíše nesamostatné předpony prepozicionálního původu (např. *hiper-*, *inter-*, *pre-*, *pos(t)-*, *super-*, *ultra-*, ...) ³⁸. K této volbě nás vedou následující okolnosti:

- 1) Mechanismus prefixace je ve španělštině již od vydání první gramatiky (Nebrija, 1492) nerozlučně spjat s předložkami, takže z etymologického hlediska se nepochybně jedná o nejrepresentativnější typ předpon.
- 2) Ze sémantického hlediska jde rovněž o zcela přijatelnou skupinu prefixálních morfémů, neboť díky prepozicionálnímu původu odpovídá jejich významový obsah vztahům vyjadřovaným původními řeckými a latinskými předložkami. Navíc v přeneseném smyslu mnohé z těchto prefixů vyjadřují intenzitu nebo míru, což zcela vyhovuje sémantické

me k absurdnímu závěru, že *paleografía* je slovo odvozené a *hagiografía* zase složené. Taktéž adjektivní element *hagio-* totiž dosud nikdo ze španělských lingvistů za prefix neoznačil.

37 „[...] muchos de los prefijos adjetivales pueden analizarse también como elementos compositivos...“

38 U knižních prefixů vyjadřujících kladný nebo záporný postoj (*anti-*, *pro-*) je třeba vzít v úvahu jejich možnou kvaziprepozicionální funkci (viz podkap. 3.3.1.2), kvůli které je zařazujeme až do druhé skupiny.

definici předpony jakožto elementu modifikujícího pouze externě význam slovotvorné báze.

- 3) Jestliže je do jisté míry legitimní zastávat názor, že z důvodu samostatné existence těchto předpon jako předložek představuje tvoření slov pomocí lidových prefixů proces kompozice, pak právě knižní prepozicionální prefixy zmíněný argument španělským tradicionalistům neposkytují.

Na potenciální námitku, že diskutované předpony nepředstavují domácí morfémy a vyskytují se často v mezinárodních slovech (např. *supersónico* ‚nadzvukový‘, *hipertensión* ‚vysoký tlak‘), můžeme odpovědět tím, že alespoň jako superlativní, či obecněji apreativní prefixy jsou tyto elementy již dlouho nedílnou součástí inventáře španělských předpon a vykazují rovněž mnohem větší slovotvornou produktivitu než domácí intenzifikační předpony (kupř. *re-*, *requete-*), které spolu s dalšími nezpochybnitelnými prefixy předložkového původu s obecným významem (např. negativní *a-*, *in-*) do této skupiny také řadíme.

Než přikročíme k dalšímu odstupňování jednotlivých typů prefixů směrem k periférii, měli bychom nejprve zhodnotit prioritu kritérií, jimiž se při našem rozhodování budeme řídit a která jsme vybrali podle jejich relevance ve španělské odborné literatuře. V případě prefixace nejde o žádný složitý úkol, neboť, jak si čtenář v předcházejících podkapitolách jistě povšiml, skutečně klíčovými hledisky jsou zde vlastně jen tradiční kritérium etymologicko-kategoriální (tj. původ prefixu) a s ním úzce spjaté kritérium sémantické (míra obecnosti vyjadřovaného významu)³⁹. V úvahu ale bereme i hledisko lexikální autonomie, jehož důležitost již byla zmíněna⁴⁰.

Hned za prototypickou skupinu musíme umístit lidové předpony jako *con-*, *de-*, *sobre-*, *tras-*, jež sice s přihlédnutím k jejich autonomní existenci jako předložek nemůžeme pokládat za modelové prefixální morfémy, ale které se ve všech ostatních ohledech tomuto prototypu blíží (obecné vyjádření vztahů různé

39 Hlavní sémantická charakteristika prefixů, tedy modifikace významu základového slova, nám sice v některých případech umožňuje rozlišit předponu od předložky ve složenině (např. ve výrazech jako *antesala*, *simpapeles*), přesto je pro graduální klasifikaci prefixů irelevantní, neboť v mezinárodních kompozitech (konfixátech) funguje první element rovněž jako modifikátor elementu druhého. V obecné rovině (tj. s odhlédnutím od míry abstrakce významového obsahu prefixu a prefixoidu) zde tedy není žádný velký rozdíl.

40 I když v tomto souhrnu pokládáme knižní prefixy prepozicionálního původu za prototypické jednotky, je třeba mít na paměti, že v některých užitích se mohou i tyto elementy ocitnout v periferní oblasti, jak jsme viděli na příkladech *anti-* a *pro-*.

3. Prefixální derivace a její vymezení vůči kompozici

povahy, prepozicionální původ). Z výše uvedených důvodů (podkap. 3.3.1.2) sem také řadíme *anti-* a *pro-*.

Následují prefixy vyjadřující neurčité množství (*multi-, omni-, poli-, pluri-*), jež pocházejí z latinských a řeckých neurčitých zájmen, a teprve poté číslovkové předpony (*cuatri-, deca-, hecto-, kilo-* apod.), jejichž derivační povahu i přes nesporně konkrétní význam zpochybnil pouze Almela Pérez (1999). To ale dokazuje, že míra abstraktnosti významu hraje při vymezení inventáře španělských prefixů rozhodující roli jen u morfémů adjektivního původu (viz níže).

Předposlední skupinu prefixů směrem ke kompozici tvoří adjektivní předpony, pro něž už od devadesátých let minulého století existovala vhodná sémantická kategorie (např. *maxi-, mini-, macro-, micro-* = prefixy vyjadřující velikost, *neo-, paleo-* = temporální prefixy) a které následně otevřely cestu k uznání za derivační morfémy i dalším původem adjektivním elementům.

Prefixy jako *hetero-, homo-, iso-* (v *NGLE* i *caco-, calo-*) stojí na samotné hranici mezi derivací a kompozicí a představují opačný pól námi stanoveného prototypu. Ze sémantického hlediska je charakterizuje vyjádření obecné, avšak do žádné z tradičních kategorií nezařaditelné vlastnosti.

Ostatní vázané morfémy, které taktéž pocházejí z řeckých či latinských adjektiv, ale mají konkrétnější význam (např. *hagio-, necro-*), stejně jako všechny neoklasické báze nominálního původu (*bio-, dermo-, geo-, ...*), jsou bez ohledu na svou poziční specializaci a nepřívzvučnost považovány za slovtvorné základy a podle většiny španělských lingvistů mezi prefixy nepatří.

Schematická podoba naší graduální klasifikace předpon je zachycena na protější straně. Vzhledem k tomu, že vymezení prefixace se na rozdíl od sufixace týká jen hranice s kompozicí, můžeme v tomto případě použít vertikální uspořádání.

* * *

Na úplný závěr stojí za zmínku zdánlivé přehodnocení statutu adverbialních prefixů *bien-* a *mal-*, které jsou dnes pokládány výhradně za komponenty složených slov, ačkoli v tradičním pojetí byly předpony jak původem, tak funkčně ztotožňovány (samozřejmě vedle předložek) právě s příslovci. Ve skutečnosti však došlo k něčemu jinému: v devadesátých letech byly nejprve všechny dosa-

PREFIXACE	
1.	vázané předpony prepozicionálního nebo prefixálního původu (<i>hiper-, hipo-, super-, ultra-, ... + a-, di(s)-, in-, re-</i> apod.)
2.	autonomní předpony prepozicionálního původu (<i>ante-, contra-, entre-, sobre-, ... + anti-, pro-</i>)
3.	předpony neurčitého množství (<i>multi-, poli-, pluri-, omni-</i>) a číslovkové prefixy (<i>bi-, tri-, deca-, hecta-, ...</i>)
4.	morfémy adjektivního původu významově zařaditelné do některé z tradičních skupin předpon (<i>maxi-, mini-, macro-, micro-, neo-, paleo-</i>)
5.	morfémy adjektivního původu nezařaditelné do žádné z tradičních sémantických kategorií (<i>hetero-, homo-, iso-, ...</i>)
KOMPOZICE	

Schéma 6

vadní prefixy mechanicky překvalifikovány na derivační morfémy, ale později se španělští lingvisté na základě syntaktických úvah v případě *bien-* a *mal-* opět přiklonili k jejich tradiční interpretaci jako lexikálních komponentů, pro které se však již redefinovaný termín *prefix* nehodí.

